

अत्रसमाधानमाह इंद्रियाणीति देहिनांप्राणिनांस्वदेहस्वरूपेऽधिष्ठानेस्थितानि इंद्रियाण्येवमनःषष्ठानिबुद्ध्यन्तेविशेषतःपश्यन्ति यतस्तानिआत्मनोविशेषविज्ञानकारणानिहेतुभूतानि कथं सूक्ष्मश्चिदात्मनैः कर्तृकारणरूपैःपश्यति बाह्यमाभ्यन्तरंवाविषयंप्रकाशयति अयंभावः प्रत्यक्षंहिबाह्यमर्थंचक्षुर्वैपश्यति तदभावेनपश्यति नचतावताआत्मनःप्रकाशनशक्तिर्हीयतेनविनापिस्वप्नेतद्दर्शनात् एवंसुप्तिसमाध्योर्भनसाविनापिनास्यात्मनोज्ञशक्तिवियोगः उपकरणस्यस्वातंत्र्याविघातकत्वात् तथाचकरणाभावकृतमेवास्यविशेषविज्ञानराहित्यं नत्वज्ञत्वकृतमितिकैवल्येपिनात्मनःसार्वाइयहानिः तथाचश्रुतिः यद्वैतन्नपश्यतिपश्यन्वैतन्नपश्यतियद्वैतंनशृणोत्यशृण्वन्वैतन्नशृणोतीत्यादिकासुस्यादावप्यात्मनोद्रष्टृत्वादिकंदर्शयति ॥ ८६ ॥ आत्मनोज्ञशक्त्यवियोगंदर्शयितुमिंद्रियाणांजडत्वमाह आत्मनेति वस्तुतइंद्रियाणिस्वरूपेणैव नसंति अध्यस्तत्वात् परमतेस्थित्वातत्सत्त्वमुपेत्यापितानिकाष्ठवदचेतनान्येवातोविनश्यन्ति तत्रफेनदृष्टांतोयथायोग्योजनीयः यथाफेनोजलेनविनास्वयंनिरालैवसात्मत्वेनदृष्टोपितेनविनान

इंद्रियाण्येवबुद्ध्यन्तेस्वदेहेहिनांनृप ॥ कारणाभ्यात्मनस्तानिसूक्ष्मःपश्यन्तिस्तुसः ॥ ८६ ॥ आत्मनाविप्रहीणानिकाष्ठकुलसमानितु ॥ विनश्यन्तिनसंदेहःफेनाइवमहार्णवे ॥ ८७ ॥ इंद्रियैःसहसुप्तस्यदेहिनःशत्रुतापन ॥ सूक्ष्मश्चरतिसर्वत्रनभसीवसमीरणः ॥ ८८ ॥ सपश्यन्ति यथान्यायंस्पृशन्तिवाविभो ॥ बुद्ध्यमानोयथापूर्वमखिलेनेहभारत ॥ ८९ ॥ इंद्रियाणीहसर्वाणिस्वस्वेस्थानेयथाविधि ॥ अनीशत्वात्प्रलीयन्तेसर्पाहतविषाइव ॥ ९० ॥ इंद्रियाणांतुसर्वेषांस्वस्थानेष्वेवसर्वशः ॥ आक्रम्यगतयःसूक्ष्माश्चरत्यात्मानसंशयः ॥ ९१ ॥ सत्वस्यचगुणान्कृत्स्नान्नजसश्चगुणान्पुनः ॥ गुणांश्चतमसःसर्वान्गुणान्बुद्धेश्चभारत ॥ ९२ ॥ गुणांश्चमनसश्चापिनभसश्चगुणांश्चसः ॥ गुणान्वायोश्चधर्मात्मन्स्नेहजांश्चगुणान्पुनः ॥ ९३ ॥

तिष्ठतीति ॥ ८७ ॥ इंद्रियाणांजडत्वमुक्त्वात्मनःस्वयंज्योतिस्त्वमाह इंद्रियैरिति देहाभिमानिनःसैन्द्रियस्यस्वप्नेप्रलीनस्यापियःसूक्ष्मःअंतरात्मासर्वत्रविषयेचरति जायतीवस्वप्नेपिसर्वविषयंभासयतीत्यर्थः ॥ ८८ ॥ एतदेवाह सइति यथापूर्वजापद्वदित्यर्थः ॥ ८९ ॥ इंद्रियाणांसात्मत्वमात्मचैतन्यानुवेधादेवेत्यन्वयव्यतिरेकाभ्यामाह इंद्रियाणीति इहस्वप्नेअनीशत्वान्नास्तिइशःप्रवर्तकोयेषांनानितथात्वात् ॥ ९० ॥ व्यतिरेकमुक्त्वास्वयमाह इंद्रियाणांत्विति स्वस्थानेस्थितानांगतयःगतीः सर्वाइंद्रियवृत्तयश्चिद्व्याप्तिदर्शयति सत्वस्येति सत्वादीनांगुणान्बुद्ध्यप्यात्माचरतीति पूर्वेणान्वयः सत्वस्यगुणान्धर्मादीन् रजसःप्रवृत्त्यादीन् तमसःअप्रवृत्त्यादीन् बुद्धेरध्यवसायादीन् ॥ ९१ ॥ मनसःसंकल्पादीन् नभआदीनांश्रोत्रादीन् स्नेहजान्स्नेहोजलंजायतेतस्मान्नेजसस्तज्जान् ॥ ९२ ॥